

positio vel disparitas. Hinc falsa est ista : *Judas fuit avarus, et tamen proditor.*

Contradicitur refellendo unam partem, vel negando disparitatem seu oppositionem; v. g., præcedens propositio tripliciter contradici potest, dicendo, scilicet : *Judas non fuit avarus, vel Judas non fuit proditor, vel Avaritia proditori non est opposita.*

Circa has aliasque propositionum compositarum species, vide opus jam citatum, *l'Art de penser*, 11^e part., c. 9.

DISSERTATIO TERTIA.

DE RATIOCINIO.

Ratiocinium est actus mentis quo unum judicium ex uno vel ex pluribus aliis deducitur. Actus ille est simplex, sicut judicium. Quemadmodum enim judicium dividi non potest, quamvis necessario plures supponat ideas quas jungit vel disjungit, ita nec ratiocinium, licet unum saltem supponat judicium : vel enim totum est, vel nullum.

Hæc operatio mentis vocatur etiam *discursus*, quia mens a noto ad ignotum transit, et quasi discurrit.

Duplex distinguitur ratiocinium, *immediatum* scilicet et *mediatum*. Ratiocinium est immediatum quando unum judicium, nulla comparatione facta, ex altero statim deducitur, quod sæpissime fit in eis quæ sunt clara respectu nostri; v. g. : *Petrus modo expiravit : ergo non vivit. Andreas est filius Jacobi : ergo est junior. De duobus lineis ex uno puncto ad aliud punctum ductis, una est recta : ergo est brevior*, etc. Ratiocinium mediatum in eo consistit, quod duæ ideæ, quarum convenientia vel repugnantia clare non percipitur, cum alia tertia comparentur, ut postea jungantur vel separentur, prout simul convenire aut repugnare eidem tertiæ deprehenduntur; v. g., quæritur an mens humana sit corporea; ut relatio convenientiæ vel disconvenientiæ inter ideas mentis et corporis

deprehendatur, tertia advocatur, nempe idea cogitationis, et dicitur :

Mens humana cogitat :

Atqui substantia cogitans non est corporea;

Ergo mens humana non est corporea.

Res illustratur exemplo : Duo video objecta, noscere cupio an longitudine sint æqualia vel inæqualia; illa cum eadem mensura comparo : si utrumque tria habeat metra longitudinis; v. g., certo sunt æqualia : si, e contra, unum tria habeat metra, et alterum quatuor, concludendum est ea esse inæqualia.

Ratiocinium immediatum ad formam ratiocinii mediati reduci potest; sed de facto, mens, in priori, ope mediæ propositionis procedere non videtur sicut in posteriori.

Hinc patet ratiocinium esse argumentum imbecillitatis nostræ; si enim omnia unico intuitu perspiceremus, ratiocinio non indigeremus, nec facultate ratiocinandi polleremus : nulla igitur est ratiocinatio, nullusque discursus apud Deum. Attamen ars recte ratiocinandi est maximi momenti, siquidem ratiocinium est modus quo scientiæ humanæ, positis primis principiis, acquiruntur.

Ratiocinium attingit tantum veritatem *formalem*, non vero substantialem per se : accuratum est eo ipso quod unum judicium ex aliis recte deducitur. Unde, si admittatur principium falsum, ex illo, per rectum ratiocinium, necessario deducenda est conclusio falsa.

In omni ratiocinio tria distinguuntur : antecedens, consequens et consequentia, ut diximus in prolegomenis, cap. 4.

Ratiocinium, vocibus expressum, dicitur *argumentatio* et definitur : Oratio ratiocinii interpres, in qua una propositio ex una vel ex aliis deducitur.

Propositio, quæ per argumentationem probanda est, vocatur *quæstio* vel *theoremata*; postquam vero fuit probata, dicitur *conclusio* vel *consequens*. Propositiones vero ex quibus deducitur appellatur modo *præmissæ*, ex eo quod præmittantur conclusioni; modo, *antecedens*, quia

conclusionem antecedunt. Communis vox *antecedens* reservatur ad exprimendam unicam propositionem ex qua deducitur conclusio, in quibusdam ratiocinii formis a syllogismo diversis.

Multæ sunt argumentationis species, quarum nobilior et frequentior est syllogismus; quem nonnulli recentiores suggillare tentaverunt dicentes, aut conclusionem non contineri in præmissis, et tunc argumentationem non valere, aut contineri, et tunc clare sine argumentatione deprehendi posse, ac proinde vanam esse demonstrationem. Patet autem ex huc usque dictis, et ex dicendis magis patebit, conclusionem contineri quidem in majore, sed tantum implicite, nec explicitam fieri nisi ope minoris, unde ipsa experientia constat frequens utilitas vel etiam necessitas hujus argumentationis. Inanes sunt ergo objectiones illæ quæ non nisi vocum confusione et æquivocis fundantur. Ad syllogismum cæteræ argumentationes revocari possunt: de illo igitur potissimum agendum est, et dicendum 1° de ejus materia et forma, 2° de ejus regulis, 3° de ejusdem speciebus, 4° de aliis, præter syllogismum, argumentationibus, 5° de diversis sophismatibus. Itaque quinque in ea parte Logicæ erunt capita.

CAPUT PRIMUM.

DE MATERIA ET FORMA SYLLOGISMI.

1° Syllogismus, a verbis græcis σύν, *cum*, et λόγος, *sermo*, sic dictus, est argumentatio tribus constans propositionibus ita dispositis, ut ex duabus prioribus tertia necessario sequatur; v. g.:

Qui cogitat existit;

Atqui cogito:

Ergo existo.

Si per analysim resolvatur, reperiuntur primo propositiones, deinde termini ex quibus coalescunt propositiones.

Duplex igitur distinguitur *materia* syllogismi, *remota* scilicet et *proxima*.

Materia syllogismi *remota* sunt tres termini qui in omni syllogismo reperiuntur: nam in omni ratiocinio proprie dicto tres sunt ideæ, ut diximus, videlicet duæ comparandæ et tertia cui comparantur. Ideæ autem vocibus seu terminis exprimuntur: in quolibet igitur syllogismo tres sunt termini distincti. Qui exprimunt ideæ comparandas dicuntur *extrema*, quia in utraque extremitate quæstionis probandæ et postea probatæ collocantur. Terminus autem quo exprimitur idea quæ adhibetur ut mensura, vocatur *medius*, quia duo extrema cum illo comparantur, et quasi medium inter ea tenet locum. Ut duo extrema a se invicem distingui possint vocantur majus extremum et minus extremum; tres igitur termini syllogismi sunt: *majus extremum*, *minus extremum*, et *medius terminus*. Majus extremum est attributum conclusionis, minus extremum est subjectum conclusionis, et medius terminus est ille cui duo extrema comparantur.

Materia *proxima* syllogismi sunt tres propositiones ratiocinium tribus constans judiciis exprimentes, et quibus totus constituitur syllogismus: una dicitur *major*, altera *minor*, et tertia *conclusio*.

Major sic appellatur, quia majus extremum cum medio termino continet; minor ita vocatur, quia minus extremum cum medio termino complectitur; communiter major primam occupat sedem in syllogismo; aliquoties tamen minor hunc habet locum. Conclusio sic nominatur, quia ex præmissis deducitur, et tertium locum semper tenet in syllogismo. Duo extrema in ea junguntur vel separantur, prout in præmissis deprehensa sunt cum medio termino convenire aut repugnare. Cum attributum propositionis sæpe latius extendatur quam ejus subjectum, ideo attributum conclusionis vocatum est majus extremum, et ipsius subjectum eadem ratione dicitur minus extremum.

2° *Forma* syllogismi est dispositio ipsius materiæ in